

На основу члана 45. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05 и 71/05-исправка, 101/07 и 65/08),

Влада доноси

НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И ЗАШТИТУ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА

1. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

Насиље над децом је општи проблем који прожима сва друштва, све културе и све регионе света. Милиони деце свакодневно трпе насиље. Насиље над дететом представља грубо кршење права детета. Насиље изазива патњу детета, озбиљно угрожава развој, добробит, па и сам живот детета, а последице су често тешке и дуготрајне.

Неповољне социјалне и друштвене околности у последњој деценији прошлог и почетком овог века изложиле су децу у Републици Србији повећаном ризику од насиља. Постојећи подаци указују на тренд повећања породичног, а посебно вршњачког насиља међу децом и младима.

Право на заштиту од свих облика насиља представља основно право сваког детета утврђено у Конвенцији о правима детета и другим документима Уједињених нација, Савета Европе и осталих међународних организација, које је држава Србија ратификовала као чланица тих организација.

Потврђивањем (ратификовањем) Конвенције о правима детета (у даљем тексту: Конвенција) наша земља је преузела обавезу да предузима мере за спречавање насиља над децом и да обезбеди заштиту детета од свих облика насиља у породици, институцијама и широј друштвеној средини, и то од:

- физичког и менталног насиља, злоупотребе и занемаривања (члан 19),
- свих облика сексуалног изабљивања и сексуалне злоупотребе (члан 34),
- насилног одвођења деце и трговине децом (члан 35),
- свих других облика експлоатације штетних за дете (члан 36),
- мучења, нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (члан 37).

Конвенција такође одређује обавезу државе да обезбеди мере подршке за физички и психички опоравак детета – жртве насиља и његову социјалну реинтеграцију (члан 39).

Поштовање људских права, а посебно права детета, и искорењивање свих видова насиља над децом, истакнути су и као приоритети Савета Европе на Трећем самиту шефова држава у Варшави и операционализовани у програму „Изградња Европе за децу и са децом”, и од кључног су значаја за будућност и стабилност кохезивне Европе за коју је Република Србија чврсто опредељена.

Посвећеност државе Србије поштовању права и унапређењу положаја деце, а посебно спречавању и заштити деце од насиља, огледа се и у бројним стратешким документима Владе и законима које је Народна скупштина Републике Србије усвојила, као и у реформским процесима у области социјалне и здравствене заштите,

образовања, правосуђа и полиције и другим областима, започетим након демократских промена 2000. године.

У Националном Плану Акције за децу, који је Савет за права детета израдио а Влада Републике Србије усвојила 2004. године, и у коме се дефинише општа политика земље према деци за период до 2015. године, заштита деце од свих облика злостављања, занемаривања, искоришћавања и насиља истакнута је као један од приоритетних циљева.

У 2005. години усвојен је нови Породични закон, који дефинише и забрањује насиље у породици и установљава обавезу државе да предузме све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, физичког, сексуалног и емоционалног злостављања и од сваке врсте експлоатације.

Израђен је и усвојен Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања (2005), а затим и посебни протоколи за установе социјалне заштите (2005), образовно-васпитни систем (2007) и полицију (2007). Урађена је и ситуациона анализа насиља над децом, а затим је, кроз широки консултативни процес и јавну расправу током 2006. године, усаглашен и усвојен од стране Владе Полазни оквир националне стратегије против насиља.

У 2007. години донет је документ Национални Миленијумски циљеви развоја у Републици Србији. За сваки глобални Миленијумски циљ, установљено је осам националних циљева, односно задатака који треба да буду достигнути до 2015. године. У оквиру Миленијумског циља 3. који се односи на унапређење родне равноправности и побољшање положаја жена, као један од специфичних циљева постављено је смањивање насиља над женама и децом, с препоруком да се усвоји и спроводи Национални план акције против насиља у свакодневном животу и уведе вођење родно осетљиве статистике о жртвама насиља.

Почетком маја 2008. године, на седници од 9. маја 2008. године, Влада је усвојила Националну стратегију за младе, у којој је један део посвећен заштити деце и младих од насиља.

Крајем 2007. године, Савет за права детета Владе Републике Србије формирао је Радну групу са задатком да изради Нацрт националне стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља.

Израдом, усвајањем и реализацијом Националне стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља, Влада ће потврдити своју решеност да истраје на путу реформи које је започела, са циљем да обезбедити добробит и пун обим поштовања људских права свих грађана. Уједно, Влада на тај начин испуњава своје обавезе које проистичу из међународних докумената донетих под окриљем Уједињених нација и Савета Европе које је наша земља потврдила (ратификовала) и из до сада усвојених програмских докумената Владе као што су Стратегија за смањење сиромаштва, Национални план акције за децу, Миленијумски циљеви развоја у Републици Србији и други.

2. ДЕФИНИЦИЈЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

2.1. Дефиниција детета

Устав Републике Србије под појмом детета подразумева особу до навршене осамнаесте године живота, што је у складу са дефиницијом садржаном у Конвенцији о правима детета.

Ову дефиницију усвајају и Породични закон, Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о раду, Закон о здравственој заштити и Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом.

Према одредбама члана 64. ст. 1, 3. и 5. Устава Републике Србије („Службени гласник РС”, број 98/6) прокламовано је да деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости. Деца су заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребавања. Деца млађа од 15 година не могу бити запослена нити, ако су млађа од 18 година могу да раде на пословима штетним по њихово здравље или морал, према члану 66. став 4. Устава.

Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 62/03, 64/03-исправка, 58/04, 62/04-исправка, 79/05-др. закон и 101/05-др. закон), прави разлику између појма дете и ученик (чл. 3, 44, 45. и 95).

Према кривичном законодавству Републике Србије дете које је навршило 14 година, а није навршило 18 година назива се малолетником (млађи малолетник – лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14, а није навршило 16 година живота; старији малолетник – лице које је у време извршења кривичног дела навршило 16, а није навршило 18 година живота).

2. 2. Дефиниције насиља

Општа дефиниција насиља, као и дефиниције појединих видова насиља које се користе у овом документу, у складу су са дефиницијама усвојеним на Консултацији о спречавању злоупотребе деце у Светској здравственој организацији у Женеви, 1999. године, као и са дефиницијама насиља у законодавству Републике Србије.

Злоупотреба или злостављање детета обухвата све облике физичког, односно емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ (Светска здравствена организација, 1999).

3. ВИЗИЈА И ПРИНЦИПИ НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И ЗАШТИТУ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА

3. 1. Визија

Визија која се промовише Националном стратегијом за превенцију и заштиту деце од насиља (у даљем тексту: Стратегија) јесте да сва деца у Републици Србији, без обзира на узраст, пол, национално или етничко порекло, породични статус и било које друге социјалне или индивидуалне карактеристике детета и његове породице, одрастају у окружењу безбедном од сваке врсте насиља, у коме се поштују личност и достојанство детета, уважавају потрбе и развојне могућности детета, и омогућава детету да развија толеранцију и користи ненасилне видове комуникације.

3. 2. Основни принципи

У изради Стратегије поштована је суштинска порука Студије Генералног секретара Уједињених нација Насиље над децом, да никакво насиље над децом није оправдано и да се све врсте насиља над децом могу спречити.

Основни принципи на којима се заснива Стратегија произлазе из вредносног система садржаног у Конвенцији о правима детета и Уставу Републике Србије, а који су уграђени и у Национални план акције за децу. То су:

1. право детета на живот, опстанак и развој;
2. недискриминација;
3. најбољи интерес детета;
4. партиципација детета.

Стратегија се односи на сву децу, без дискриминације, односно, без обзира на породични статус, етничко порекло и било које друге социјалне или индивидуалне карактеристике детета (пол, језик, вероисповест, националност, менталне, физичке или друге специфичности детета и његове породице).

Стратегија се односи на децу у свим срединама: у породици (биолошкој, хранитељској, усвојитељској), у установама где деца бораве привремено или трајно (школе, предшколске установе, летовалишта, дневни боравци, школски интернати, домови за децу и друге установе), на улици, спортским, забавним или другим приредбама и другим местима где се деца налазе.

Преваходност најбољег интереса детета подразумева да интерес детета има предност над интересом родитеља, односно старатеља, установе или заједнице, у ситуацијама када се ови интереси разликују од интереса детета.

Партиципација детета обезбеђује се тако што деца треба да буду питана, да добију примерене информације и могућност да слободно изразе своје жеље, ставове и мишљење о свим питањима која их се тичу и у свим фазама процеса заштите, и то на начин који одговара њиховом узрасту и развојним могућностима.

4. ОПИС И АНАЛИЗА СТАЊА

4. 1. Деца у Републици Србији

Према резултатима пописа становништва 2002. године, у Републици Србији (без података за АП Косово и Метохија) деца чине 19,6% (1.467.273) укупне популације. Девојчице чине 18,5% (714.530) женске популације, а дечаки 20,6% (752.743) мушке популације.

Деца предшколског узраста (млађа од седам година) чине 6.6% (495.327) популације Републике Србије, а деца узраста од седам до 14 година старости 9,1% (681.443). Малолетника је 5,1% (384.862), и то малолетних девојчица је 4,9% (187.985), а малолетних дечака је 5,4% (196.877).

4. 2. Посебно угрожене групе деце

Иако је дуготрајан неповољан друштвени контекст током претходне деценије изложио сву децу у Републици Србији повећаном ризику од насиља, посебно су угрожене следеће најосетљивије групе деце чији развој, опоравак а често и живот, зависе од подршке и солидарности друштва:

4. 2. 1. Деца из сиромашних породица

Према подацима из извештаја о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Републици Србији (2007), највећи проценат сиромашних је управо међу породицама са децом (око 12%). Њихов ризик сиромаштва је готово за трећину већи од просека популације. Они чине 23,7% укупног становништва, а скоро трећину укупног броја сиромашних.

4. 2. 2. Деца ромске националности

Деца ромске националности чине 37,5% (40.554) укупне популације Рома (108.193). Девојчице чине 37,2% (19.943) женске популације Рома, а дечаки 37,8% (20.611) мушке популације Рома. Деце ромске националности предшколског узраста (испод седам година) је 15,8% (17.120), а деца ромске националности узраста од седам до 14 година је 15,9% (17.258).

Преко две трећине (67%) деце ромске националности из ромских насеља је сиромашно, 62% ромских домаћинстава са децом живи испод линије сиромаштва, а преко 90% деце живи у домаћинствима за која се сматра да су сиромашна.

4. 2. 3. Деца из породица избеглих и расељених лица

Међу избеглим становништвом (избегло лице је лице које је принудно напустило општину становања од 31. марта 1991. године), према резултатима пописа 2002. године, има 379.135 особа; жена 198.746, а мушкараца 180.389. Деце узраста до девет година старости је 3,65% (13.850), а од тога девојчица 3,41 (6.771) и дечака 3,92% (7.079).

Према подацима УНХЦР, на основу пописа из 2000. године, евидентирано је 206.071 расељених лица са АП Косово и Метохија, од тога укупно 45.143 деце, међу којима је 23.289 мушке и 21.854 женске деце.

4. 2. 4. Деца без родитељског старања односно, деца одвојена од родитеља

Према подацима Министарства рада и социјалне политике, у систему социјалне заштите 2007. године било је збринато 5.183 деце без родитељског старања. Највећи број ове деце (3.350) смештен је у хранитељске, сродничке или друге породице, а у установама је на смештају било 1.712. деце. У 2007. години усвојено је 131 дете без родитељског старања.

4. 2. 5. Деца у институцијама

У Републици Србији, по подацима Министарства рада и социјалне политике из децембра 2007. године, у установама за децу и омладину (17 установа за смештај деце без родитељског старања, пет установа за децу ометену у развоју и три завода за васпитање деце и омладине) на смештају је било укупно 1.712 деце до 18 година старости (1.062 дечака и 650 девојчица).

4. 2. 6. Деца са сметњама у развоју

Не постоји јединствена евиденција о тачном броју деце са сметњама у развоју (према неким проценама 7-10% од укупне популације деце испољава сметње у развоју, што износи између 120.000 и 150.000 деце). Ова група обухвата велики број деце са веома различитим развојним тешкоћама. Већина деце ометене у развоју живи у својим породицама, а мањи број налази се на евиденцији центара за социјални рад. Према подацима Министарства рада и социјалне политике, у 2006. години евидентирано је 10.718 деце ометене у развоју која су користила неке услуге ове службе. У установама социјалне заштите у Републици Србији, у децембру 2007. године, од укупног броја деце на смештају у свим установама социјалне заштите било је 996 деце ометене у развоју до 18 година. Од овог броја, 614 су дечаки и 382 девојчице.

Образовањем и васпитањем деце са сметњама у развоју (основне школе за децу са сметњама у развоју, одељења за децу са сметњама у развоју при редовним школама, развојне групе за децу са сметњама у развоју у вртићима) у школској 2005/2006. години било је обухваћено 7.707 ученика, а средње школе за децу са сметњама у развоју, у истом периоду, похађало је 1.465 ученика.

4.2.7. Деца у поступку реадмисије (деца повратници)

Према проценама Савета Европе и западних земаља у поступку реадмисије биће враћено између 50 000 и 100 000 људи, међу којима је највећи број Рома и то највише из Немачке. У овим извештајима не помиње се број деце која су у процесу реадмисије, али се претпоставља да је њихов број већи од једне трећине укупног броја особа које ће бити враћене у земљу. Деца повратници суочавају се с низом тешкоћа и у повећаном су ризику од разних облика злостављања и искоришћавања.

4. 3. Подаци о насиљу над децом у Републици Србији

Тачне податке о стварним размерама насиља које деца у Републици Србији трпе је тешко дати с обзиром да не постоји јединствен систем евидентирања и праћења појаве. Институције које се баве проблемима насиља користе различите параметре за сагледавање и регистровање појаве, што чини податке тешким за упоређивање. Значајан извор података о насиљу над децом представљају

истраживања која су спровеле поједине научне институције и невладине организације у протеклих десет година.

4. 3. 1. Подаци система социјалне заштите о насиљу над децом

Према подацима центара за социјални рад у Републици Србији, број злостављане и занемарене деце која се евидентирају у систему социјалне заштите се значајно повећава. У 2005. години евидентирано је за 2.000 више деце него у 2001. години, што представља десетоструко повећање броја злостављане и занемарене деце која су препозната и евидентирана у систему социјалне заштите.

У центрима за социјални рад у 2005. години евидентирано је 2.275 деце жртва злостављања, а у 2006. години 2.771, што је повећање за 22%. Деца су у највећем броју случајева жртве различитих и узајамно повезаних облика злостављања. Најзаступљенији вид злостављања је грубо занемаривање потреба и развоја детета. У сваком петом случају доминантан облик злостављања је физичко насиље (22 %), а емоционално, односно психичко злостављање деце је утврђено код једне четвртине деце (29 %). Орган старатељства је констатовао да је у 88 % случајева злостављач био родитељ, пре свега отац (43%), али у знатном броју случајева и мајка (19%) или оба родитеља (26 %).

У Прихватилишту за ургентну заштиту злостављане деце у Београду, од 2003. до краја фебруара 2008. збринута је 177 деце и адолесцената, оба пола, са најтежим видовима злостављања и занемаривања.

У структури деце без родитељског старања (7.953 деце), по подацима Министарства рада и социјалне политике из 2006. године, доминантно учешће имају деца родитеља који не врше адекватно родитељско право (73%), што се огледа у различитим видовима незадовољавања развојних потреба деце, њиховог занемаривања или злостављања, или у злоупотреби родитељског права. Током 2006. године изречена је мера корективног надзора над вршењем родитељског права за 3.434 родитеља и покренуто 314 судских поступака за потпуно или делимично лишење родитељског права.

У центрима за социјални рад води се евиденција и о броју поднетих кривичних пријава за кривична дела извршена на штету малолетника. Од укупног броја кривичних пријава у 2006. години (343), скоро половину (185 или 54%) чине кривичне пријаве за дело запуштања и злостављања малолетног лица (члан 193. КЗ), а ове пријаве углавном су поднете против родитеља малолетника.

Служба за координацију заштите жртва трговине људима, која ради при Заводу за васпитање деце и омладине у Београду, формирана је 2004. године, када је идентификовано 38 жртва трговине људима, од чега 18 малолетних, и то четири дечака и 14 девојчица. У 2005. години су евидентиране 53 жртве, све женског пола, од чега 11 девојчица. У 2006. години су евидентиране 62 жртве, од чега 34 малолетних, и то 32 девојчице и два дечака. У 2007. години укупан број жртва је 60, од чега малолетних 26, и то 24 девојчице и два дечака.

Од свог оснивања, 2005. године, до данас, СОС Дечија линија (www.decijalinija.com) имала је преко 24.000 позива, од чега 7.600 у 2007. години. У 2006. години СОС Дечија линија прихватила је 7.576 позива и обавила 2.682 саветодавна разговора са децом, младим особама и одраслима забринутим за децу.

Позиви су упућени из градова у 68% случајева, из малих места у 20% и 12% са села. Најчешће позиве упућују деца основношколског узраста.

4. 3. 2. Подаци система здравствене заштите о насиљу над децом

Систем редовног статистичког извештавања у Републици Србији омогућава да се прати број деце код које је, као последица насиља, наступио смртни исход. Подаци Републичког завода за статистику показују да је од последица насиља у 2000. години умрло дванаесторо, а у 2006. години четворо деце.

Систем здравствене заштите нема установљен начин извештавања који омогућава да се прате последице по здравље деце настале као резултат насиља над децом, а које се нису завршиле смртним исходом.

Највећи број деце повређене услед насиља или занемаривања доспева на дијагностику и лечење у здравствене установе терцијарног нивоа, тј. Институт за здравствену заштиту мајке и детета Србије „др Вукан Чупић” и Универзитетску дечју клинику.

Институт за здравствену заштиту мајке и детета Србије „др Вукан Чупић” формирао је Стручни тим за заштиту деце од занемаривања и злостављања, и према подацима овог тима, у периоду од 2000. до краја 2006. године, укупан број лечене деце под сумњом на злостављање био је 143 (65 мушког пола, 78 женског пола). Највећи број њих је основношколског узраста (46%), а потом предшколског узраста (31%), али није занемарљив ни број одојчади која су хоспитализована под сумњом на злостављање (13%). Подаци углавном указују на физичке облике насиља над децом и његове последице по здравље. Нема података о емоционалном злостављању, као ни о занемаривању деце. По најновијим подацима истог Института, у периоду од 2006. до прве половине 2008. године, укупан број деце, која су примљена под сумњом на злостављање и занемаривање, износио је 61 (20 мушког пола и 41 женског пола). Када је у питању узраст злостављане и занемарене деце, подаци показују следеће: (1) у старосној групи до две године забележено је пет случајева; (2) у старосној групи од три до шест година забележено је 19 случајева; (3) у старосној групи од седам до 14 година забележено је 30 случајева; (4) у старосној групи од 15 до 18 година забележено је седам случајева.

У Институту за ментално здравље, од марта 2000. године, формиран је засебан Одсек за психолошко-психијатријску процену и третман злостављане и занемарене деце и њихових породица. Годишње се у Одсеку региструје и добије помоћ просечно 110 нових случајева. Најзаступљеније је емоционално злостављање (61%), затим физичко (51%) и сексуално злостављање (17%) и занемаривање (26%) - често се код једног детета региструје више врста злостављања.

4. 3. 3. Подаци образовно-васпитног система о насиљу над и међу децом

У образовно-васпитним установама присутни су најразличитији облици и врсте насиља. Деца су изложена вршњачком насиљу, али и насиљу одраслих.

Предшколске установе, односно дечији вртићи, школе и школска окружења све чешће су места на којима се испољавају разни видови угрожавања безбедности деце. Поједине школе су нарочито изложене негативном утицају многобројних

фактора из окружења (близина угоститељских објеката, аутобуске и железничке станице, забавних паркова, пијаца итд.).

Резултати различитих истраживања спроведених у основним и средњим школама говоре да су најзаступљенији вербални облици насиља, али и други облици психичког насиља, физичко насиље, сексуално узнемиравање, као и отимање и уништавање имовине.

Развој савремених комуникационих технологија довео је до појаве новог вида насиља злоупотребом информационих технологија међу и над децом (електронско насиље): поруке послате електронском поштом, СМС, ММС, путем веб-сајта, четовањем, укључивањем у форуме и сл.

Резултати истраживања које је спроведено 2006. године у педесет основних школа широм Републике Србије у оквиру програма Школа без насиља, у коме су учествовали сви ученици од трећег до осмог разреда и комплетно особље школа (26.947 ученика и 3.397 одраслих), показују да је насилно понашање присутно у школама, као и да су му склони и старији и млађи ученици, и дечаци и девојчице.

Резултати истраживања говоре да је 28% ученика укључено у насилну интеракцију, као жртва или починилац насиља; 64% ученика бар једном је, у последња три месеца, лично доживело насиље вршњака; 44% ученика је једном или више пута током целог школовања доживело неки облик вршњачког насиља. Најзаступљеније је вербално насиље - вређање, давање погрдних имена, исмевање, затим оговарање, ширење лажи и социјална изолација, а потом физичко насиље. Током школовања 23% ученика је једном или више пута доживело да их неко од наставника увреди, исмеје или удари.

Најфреквентнији облици реаговања деце на вршњачко насиље су избегавање деце која се насилно понашају, враћање истом мером, одвраћање шалама и разговор. Помоћ од одраслих тражи 30%, а од вршњака 25% деце. Забрињавајући су резултати који говоре да 44% ученика не чини ништа и остаје пасивно у ситуацијама насиља којима присуствују.

Подаци такође говоре да већина ученика (75%) има другове у школи и опажа школу као пријатељско место. Наставници сматрају да смањењу насиља у школи највише може допринети боља сарадња са родитељима (69%) и развијање вештине комуникација (51%).

4. 3. 4. Подаци полиције и правосудних органа о насиљу над децом

Кривична дела на штету малолетних лица чине 4-5% од укупног броја пријављених кривичних дела на територији Републике Србије.

Министарство унутрашњих послова води јединствену базу података о малолетним лицима оштећеним кривичним делима, а од почетка примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, води и статистику родне и старосне структуре за 27 таксативно набројаних кривичних дела у члану 150. тог закона. Из ове групе кривичних дела, у 2007. години поднето је 976 кривичних пријава за 1.111 кривичних дела извршених на штету 1.179 малолетних лица, од чега 458 деце (184 мушког и 274 женског пола), и 721 малолетника (423 мушког и 298 женског пола). У току 2006. године поднето је 966 кривичних пријава због извршења 1.152 кривична дела, којима је оштећено

1.176 малолетних лица, од чега 477 деце (213 мушког и 264 женског пола) и 699 малолетника (409 мушког и 290 женског пола).

Током последњих неколико година бележи се благи пад малолетничке делинквенције, према броју поднетих кривичних пријава, откривених и пријављених кривичних дела и њихових учинилаца. Међутим, у последње време присутан је изванредан пораст кривичних дела са елементима насиља која се врше како на штету малолетних лица, тако и од стране малолетних учинилаца. Међу овим делима, у порасту је број пријављених дрских крађа, изнуда и разбојништава, затим телесних повреда, недозвољених полних радњи, насиља у породици и насиља на спортским приредбама.

Такође, уочљиво је и повећање броја малолетних лица која бораве на јавним местима без надзора родитеља, односно старатеља, изложених разним видовима злоупотреба, занемаривања и експлоатације.

4. 3. 5. Подаци невладиних организација о насиљу над децом

Невладине организације које су активне на пољу превенције и заштите деце од насиља већ више од десет година, представљају значајан извор података о насиљу над децом у Републици Србији.

Према подацима из четрнаестогодишњег деловања Инцест траума центра, (основан 1994), недељно се Центру пријави у просеку девет нових случајева сексуалног злостављања, а у више од половине случајева (61%) ради се о сексуалном злостављању деце. Од петоро деце која су сексуално злостављана, четири су девојчице и један дечак, а просечни узраст првог инцидента злостављања је шест година и шест месеци. Најчешће се ради о злостављању у породици, али код 11% пријављених случајева ради се о сексуалном, физичком или емоционалном злостављању деце у институцијама од стране помагача. Од петоро починилаца, четворо су мушкарци и једна жена. У 37% случајева учинилац је отац, а у 47% нека друга особа мушког пола. Период између првог инцидента и пријављивања у просеку је износио 11 година и два месеца. Најмлађа особа која је евидентирана у Центру због сексуалног злостављања било је дете узраста од шест месеци.

Подаци Аутономног женског центра у оквиру пројекта Од добрих намера до добре праксе, реализованог 2004. године, у сарадњи са центрима за социјални рад Београда, указују да малолетне жртве насиља чине трећину узорка (38%), а да су у више од две трећине случајева насиља у породици (70%) деца била или директне жртве или сведоци у ситуацијама насиља. Од укупног броја деце која се нађу у ситуацији породичног насиља, телесно је повређено 18%.

СОС линија невладине организације АСТРА примила је од почетка рада СОС линије, 2002. године, до данас, 5.239 позива од 1.328 клијената. У том периоду идентификовано је 230 жртава трговине људима, од чега је 90 било млађе од 18 година.

СОС телефон НВО Из круга (подршка женама и деци инвалидима и подршка породицама особа са инвалидитетом) забележио је 3.750 позива од 1998 године. Од тога је 13% позива било од стране мајки и односило се на злостављање деце са инвалидитетом.

Саветовалишту против насиља у породици у Београду годишње се обрати за помоћ преко 4.000 жртава породичног насиља, а у четири Сигурне куће склониште нађе у просеку 130 жена и око 150 деце годишње.

Мобилни тимови за свеобухватну заштиту деце невладине организације Amity - Снага пријатељства, у сарадњи са центрима за социјални рад, у дванаест општина у Србији, у периоду 2002-2004. године, идентификовали су 3.170 деце у ризику и обезбедили координирану мултидисциплинарну стручну подршку и континуирано праћење рехабилитације сваког појединачног детета и породице. Више од 50% идентификоване деце у ризику била су жртве злостављања или занемаривања.

4. 3. 6. Истраживања о насиљу над децом у Републици Србији

Драгоцени извор података о насиљу над децом у нашој средини представљају истраживања која су током протеклих десет година спроводиле академске институције (Факултет политичких наука, Институт за психологију, Институт за криминолошка истраживања, Институт за ментално здравље, Виктимолошко друштво Србије и други), међународне организације (УНИЦЕФ, Save the Children) и бројне домаће невладине организације (Центар за права детета, Спасимо децу, Инцест траума центар, Аутономни женски центар, Фамилиа и други).

Истраживање вишеструких показатеља стања и положаја деце и жена у Републици Србији - MICS3 (УНИЦЕФ, Републички завод за статистику и Стратеџик Маркетинг, 2005) на репрезентативном узорку од 9.953 домаћинстава, од којих су 1.979 била ромска домаћинства из ромских насеља, показало је да је физичко кажњавање као метод дисциплиновања деце врло раширена појава у Републици Србији. 73% деце узраста од две до 14 година доживело је најмање један облик психолошког или телесног кажњавања од родитеља или других особа у породици током месец дана који су претходили испитивању. У седам процената случајева се радило о тешким облицима физичког кажњавања. У сиромашним породицама је оно било два пута (14%), а у ромским породицама из ромских насеља чак три пута чешће (22%).

Према истом истраживању, четири процената деце у Републици Србији, узраста пет до 14 година, приморано је да ради, чешће у сеоским него градским срединама (шест процената и три процента). Дечји рад је два пута чешћи код деце из сиромашних и из ромских породица у ромским насељима (седам и осам процената).

Резултати истраживања Института за психологију и организације Save the Children UK, У лавиринту насиља, спроведеног маја 2007. године у шест установа за децу без родитељског старања у Републици Србији, који је обухватио 189 деце узраста од 10 до 18 година и 132 запослена у установама, откривају да практично нема детета које је током боравка у установи било поштеђено насиља: само 2,6% деце је изјавило да у установи није доживело ниједан од набројаних облика насиља, а више од две трећине испитане деце (76 %) било је изложено бар једном облику насиља више пута. Најчешћи облици насиља којима су деца била изложена су: ругање, сплеткарење, претње физичким насиљем и различити облици физичке агресије. Најмање један облик сексуалног злостављања (додиривање на сексуални

начин, свлачење и показивање полног органа пред дететом, скидање и гледање детета) доживело је 35% деце узраста од 10 до 12 година, и 28% деце узраста од 13 до 18 година. Главни актери свих облика насиља су друга деца у дому, а код појединих облика насиља (додиривање на сексуални начин, отимање новца, присиљавање на ружно понашање према другима, присиљавање на крађу), деца су практички једини актери насиља. Запослени у домовима највише угрожавају децу вербалним насиљем, викањем, претњама, вређањем.

Према резултатима истраживања Деца која чекају (2004), спроведеног уз подршку београдске канцеларије Save the Children UK и Центра за права детета, на 200 случајева злостављања и занемаривања детета обрађених у двадесет центара за социјални рад у Републици Србији, готово сва узорком обухваћена деца (94%) погођена су вишеструким манифестацијама и комбинованим облицима злостављања, који најчешће имају хронични (77%), односно понављани образац. Упадљив проценат злостављане и занемарене деце живи са једним родитељем (72%), готово сви родитељи испољавају манифестације девијантног понашања, а у 59 % породица постоји податак о породичном насиљу. Висока незапосленост (57% мајки и 34% очеве), низак образовни статус родитеља и сиромаштво одлика су ових мултипроблемских породица. Велики број породица (85%) био је изложен стресним догађајима или променама у претходних пет година, а мрежа социјалне подршке пружа повремену и недовољну помоћ породици (50%), док подршка породичне мреже најчешће изостаје (27%). Готово половина деце и породица налазе се на евиденцији центара за социјални рад дуже од три године, а чак једна трећина деце (33%) седам и више година.

Партиципативно истраживање перцепције и размишљања деце и младих о злостављању, реализовано у сарадњи УНИЦЕФ, Института за ментално здравље и НВО Дамад, обухватило је 130 деце и младих узраста 10-19 година из седам општина у Републици Србији. Деца учесници фокус група дефинисала су злостављање као кршење дечјих права и приморавање детета да ради нешто што не жели и не може, и изразила су уверење да 50% деце преживљава неку врсту злостављања, а да 10% преживљава тешке облике физичког и сексуалног злостављања. Као злостављачи идентификовани су они који имају моћ у породици и друштву: родитељи, одрасли уопште, наставници, чешће мушкарци, старији дечаки. Деца оклевају да се обрате родитељима и одговарајућим службама јер не очекују да ће им ико веровати. Деца су изразила очекивања од родитеља да им посвете више пажње, да их саслушају и решавају проблеме разговором а не батинама, а од вршњака да саслушају, поштују поверљивост и пруже подршку. Полиција, центри за социјални рад и школа су означени као службе које треба да учествују у заштити деце од злостављања, али деца сматрају да ове службе нису прилагођене њиховим потребама. Од учесника су потекли бројни предлози о томе какве службе треба да постоје, како треба да буду организоване и како запослени у њима треба да се понашају, како би деца стекла поверење и храброст да им се обрате. Такође, исказан је предлог да би вршњаци могли да се укључе у процес заштите деце од злостављања као вршњачки саветници.

Изнети подаци о обиму насиља над децом у Републици Србији, иако непотпуни, ипак указују да су сви видови насиља, а посебно вршњачко насиље, у порасту. Планирање и спровођење одговарајућих мера за спречавање и заштиту

деце од насиља намеће потребу успостављања јединственог, усаглашеног и родно сензитивног система евидентирања и праћења појаве и због тога је тај циљ истакнут као један од приоритета ове стратегије.

5. ЗАШТИТА ДЕЦЕ ОД НАСИЉА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

5.1. Законодавни оквир заштите деце од насиља

У Републици Србији ратификовани међународни уговори се непосредно примењују. Али, без обзира на то што Република Србија припада монистичком правном систему, у пракси домаћих органа међународни прописи се директно примењују у занемарљивом броју случајева, што намеће обавезу државних органа да ускладе домаће законодавство са међународним нормама и стандардима. Увођење нових решења је споро и није увек пропраћено пуном координацијом релевантних министарстава и Народне скупштине као законодавног тела, односно доследном разрадом адекватних механизма имплементације. У наредном периоду, неопходно је усмерити се ка свеобухватном спровођењу релевантних међународних норми и стандарда у области заштите деце од насиља, што би се најбоље постигло даљим усаглашавањем националног законодавства, а пре свега доношењем посебног Закона о деци и Закона о заштитнику права детета.

Најважнији резултати који су постигнути на законодавном плану до 2007. године када је започета израда Стратегије јесу: 2006. године донет је Устав који изричито говори о правима детета, први пут у уставноправној историји Републике Србије. Највишим правним актом загарантовано је право на слободан развој личности. Према Уставу, људски живот је неприкосновен (у Републици Србији нема смртне казне), физички и психички интегритет је неповредив, нико не може бити држан у ропству или у положају сличном ропству. Сваки облик трговине људима је забрањен. Забрањен је принудни рад. Сексуално и економско искоришћавање лица које је у неповољном положају сматра се принудним радом. Деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости. Деца су заштићена од физичког, психичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребе. Деца млађа од 15 година не могу бити запослена нити, ако су млађа од 18 година, могу да раде на пословима штетним по своје здравље или морал.

Усвојен је и велики број важних закона од којих издвајамо:

- Закон о основама система образовања и васпитања забрањује физичко насиље и вређање личности деце, односно гарантује право детета (ученика) на заштиту од дискриминације и насиља (2003); закон садржи и казнене одредбе. Новчаном казном за прекршај кажњава се установа и директор, односно одговорно лице установе, ако поред осталог не пропише начин и поступак за заштиту и безбедност деце, односно ученика, ако врши физичко насиље и вређа личност деце и ученика.
- Породичним законом установљена је обавеза државе да предузме све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, те од сваке врсте експлоатације, као и обавеза свих дечјих здравствених и образовних установа, установа социјалне заштите, правосудних и других судских органа, удружења и грађана да обавесте јавног

тужиоца или орган старатељства о потреби и разлозима за заштиту права детета. Породични закон забрањује насиље у породици, установљава право на заштиту од насиља у породици, дефинише насиље у породици, утврђује круг лица која имају право на заштиту од насиља у породици, предвиђа мере заштите и уређује посебан судски поступак за породично-правну заштиту од насиља. Породични закон, такође, установљава право детета на независно заступање у случајевима колизије интереса детета и законског заступника детета. Породични закон уводи специјализацију судија за поступање у породичним стварима и предвиђа обавезну едукацију судија из области права детета. Породични закон не дефинише појам породице и појам детета, изричито не забрањује телесно кажњавање деце и нејасно уређује област остваривања права (2005);

- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, ради посебне заштите личности малолетних лица као оштећених, односно оштећених који се саслушавају као сведоци у кривичном поступку, изричито предвиђа увођење посебне специјализације свих актера кривичног поступка (судија који председава већем, јавни тужилац, истражни судија, полицијски службеник и пуномоћник оштећеног) у случају када се суди пунолетним учиниоцима 27 таксативно набројаних кривичних дела, односно у свим оним случајевима када то процени специјализовани јавни тужилац. Такође, закон садржи нова доказна правила која су доживела значајне процесне модификације и то, пре свега, у светлу заштите малолетног оштећеног лица (усвојен 2005, у примени од 1. јануара 2006).

- Кривични законик први пут дефинише сам појам малолетног лица као: „лице које није навршило осамнаест година” и прописује широку лепезу кривичних дела која могу бити учињена „на штету деце и малолетника”, а у циљу њихове кривичноправне заштите (усвојен 2005. године, у примени од 1. јануара 2006);

- Законик о кривичном поступку јасно прописује правила везана за пријављивање сумње да је учињено кривично дело које се гони по службеној дужности, односно садржи нова процедурална правила у смислу заштите оштећеног (усвојен 2006, у примени од 1. јануара 2009);

- Законом о здравственој заштити гарантовано је право сваког пацијента да здравствену заштиту остварује уз поштовање највишег могућег стандарда људских права и вредности. На тај начин, први пут, дете-пацијент има гарантовано право на физички и психички интегритет и на безбедност своје личности, као и на уважавање његових моралних, културних, религијских и филозофских убеђења (2005);

- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом (2006);

- Закон о заштити права и слобода националних мањина (2002);

- Закон о полицији уводи специјализацију полицијских службеника који поступају у случају кривичних дела на штету малолетних лица (2005);

- Закон о раду садржи посебне одредбе које се односе на то да се радни однос може засновати са лицем које има најмање 15 година живота; да лице млађе од 18 година живота може да заснује радни однос само уз сагласност родитеља, усвојитеља, или старатеља и то ако такав рад не угрожава његово здравље, мора и образовање, односно ако такав рад није забрањен законом. Поред наведеног, запослени млађи од 18 година живота не може да ради када се ради о нарочито

тешким пословима који би, на основу налаза надлежног здравственог органа, могли штетно и са повећаним ризиком да утичу на његово здравље и живот с обзиром на психофизичке способности. У погледу дужине пуног радног времена, пуно радно време запосленог млађег од 18 година живота не може да се утврди у трајању дужем од 35 часова недељно, нити дуже од осам часова дневно. Такође, забрањен је прековремени рад и прерасподела радног времена запосленог који је млађи од 18 година живота. У односу на ноћни рад запослени млађи од 18 година живота не може да ради ноћу, осим у случајевима и под условима прописаним чланом 88. Закона о раду (2005 година);

- Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, пружа јасне и обавезујуће смернице свим пружаоцима услуга, како у владином тако и невладином и приватном сектору, за спровођење интегрисане међусекторске сарадње у процесу заштите детета (2005).

5. 2. Национални институционални механизми за заштиту деце

У периоду након 2000. године успостављени су бројни нови или ојачани постојећи институционални механизми за заштиту деце на националном нивоу:

- Савет за права детета Владе Републике Србије (саветодавно тело Владе, формирано 2002. године). Задачи Савета су иницирање мера за усклађивање политике Владе у областима које се односе на децу и младе (здравство, образовање, култура, социјална питања), иницирање мера за изграђивање целовите и кохерентне политике према деци и младима, дефинисање препорука за остваривање важних социјалних индикатора у области бриге о деци и предлагање политике остваривања права деце у складу са Конвенцијом УН о правима детета, анализирање ефеката предузетих мера надлежних органа по децу, младе, породице са децом и наталитет, праћење остваривања и заштите права детета у нашој земљи.

- Заштитник права грађана који се стара о заштити и унапређењу људских слобода, установљен је у Републици Србији од 2005. године. Он бира једног од заменика за област заштите права детета. У АП Војводини, независни надзор над заштитом права детета обавља и специјализовани заменик омбудсмана за права детета. Такође, Одлуком о грађанском браниоцу за град Београд прописано је да грађански бранилац одређује свог заменика који је специјализован за обављање послова који се односе на заштиту права детета. У скупштинској процедури налази се и Предлог закона о заштитнику права детета, који треба да успостави независну институцију на републичком нивоу за унапређење и надзор над применом Конвенције о правима детета у смислу промовисања, унапређења и заштите права детета у Републици Србији.

- Национални механизам за координацију активности и креирање политике борбе против трговине људима (формиран 2003). Чине га Савет за борбу против трговине људима, Координатор за борбу против трговине људима и Републички тим за борбу против трговине људима (стратешки ниво) и Служба за координацију заштите жртава трговине људима (основана 2004) заједно са полицијом и правосудним органима (оперативни ниво).

- Републички завод за статистику представља институцију од посебног значаја која прикупља податке на националном нивоу; у току је реформа ове области и примена концепта родно осетљиве статистике.

- СОС Дечја линија, коју су формирали 2005. године Министарство за рад, запошљавање и социјалну политику, Министарство здравља, Министарство просвете и спорта, Народна канцеларија председника Републике Србије, Фондација принцезе Катарине Карађорђевић и Телеком Србија. Започела је свој рад као пројектна активност, која је прерасла у услугу која се финансира из буџетских средстава (Министарство рада и социјалне политике), као једина телефонска линија ове врсте на националном нивоу.

- Ресорна министарства за област социјалне политике, здравства, образовања, унутрашњих послова, правосуђа, омладине и спорта, културе, локалне самоуправе представљају значајне механизме за заштиту деце од злостављања и занемаривања, свако из оквира своје надлежности.

5. 3. Секторски механизми за заштиту деце од насиља

Механизми за заштиту деце од насиља у Републици Србији традиционално постоје у свим релевантним секторима, у већој или мањој мери, али се мултисекторски приступ интензивно развија тек у склопу реформских процеса у области социјалне и здравствене заштите, образовања, правосуђа и полиције и другим областима, започетим након демократских промена 2000. године.

5. 3. 1. Социјална заштита

Као основне службе социјалне заштите у локалној заједници, центри за социјални рад, којих у Републици Србији има 139, овлашћени су да обезбеде помоћ и подршку свој деци и младима, у ситуацијама када су угрожени њихово здравље и развој. Надлежност центра за социјални рад, посебно кроз функције органа старатељства, јесте да обезбеди основну заштиту права и интереса детета одговарајућим интервенцијама социјалне и породично-правне заштите детета.

Центар за социјални рад има конкретне задатке и овлашћења за примену неодложних мера правне и социјалне заштите детета које је изложено злостављању и занемаривању у оквиру породице, али и у свим другим ситуацијама у којима је неопходно реаговање за заштиту права детета.

Крајем децембра 2002. године Министарство за социјална питања основало је Прихватилиште за ургентну заштиту злостављане деце, као посебну јединицу Центра за заштиту одојчади, деце и омладине у Београду. Прихватилиште збрињава децу која се издвајају из породичног окружења због физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, занемаривања или животне угрожености детета које настаје као последица болести родитеља, издржавања затворске казне родитеља и слично.

Према родитељима детета примењују се мере обавезујућег карактера (превентивни, корективни надзор над вршењем родитељског права), са циљем да се обезбеде оптимални услови за развој детета. Уколико ове мере не дају резултате, а и даље постоји озбиљна опасност по живот и развој детета, оно се смешта у хранитељску, најчешће сродничку породицу, а само у случајевима када претходно није могуће, у постојеће установе социјалне заштите за децу без родитељског старања. У тим случајевима, према родитељима се покрећу одговарајући судски поступци за делимично или потпуно лишење родитељског права.

Разлози за потпуно лишење родитељског права су разни видови злоупотребе родитељског права и грубог занемаривања родитељских дужности (злостављање детета, изабљивање, подстицање на вршење кривичних дела и рђаве склоности, напуштање и нестарање о детету, неодржавање личних односа, избегавање обавезе издржавања итд). Разлог за делимично лишење родитељског права је несавесно вршење родитељских права и дужности.

У склопу реформских процеса, Министарство за социјална питања, уз подршку УНИЦЕФ, Save the Children и других организација, започело је 2001. године активности у циљу развоја свеобухватног система за спречавање и заштиту деце од злостављања и занемаривања. Сачињен је Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, који је Влада усвојила августа 2005. године, и започета је обука интерсекторских тимова за његову примену, која је до сада спроведена у шеснаест општина у Републици Србији које су укључене у пројекат Локални планови акције за децу.

Паралелно са подршком развоју Општег протокола, УНИЦЕФ је, у сарадњи са Институтом за ментално здравље, националним и међународним консултантима, омогућио систематску обуку стручњака свих релевантних сектора (социјалног, здравственог, образовања, полиције, правосуђа, као и невладиног сектора) у седам општина југозападне Србије, у циљу унапређења професионалних компетенција за препознавање и реаговање у случају злостављања и занемаривања деце и формирања кључне групе професионалаца која ће активно деловати на побољшању и оснаживању система социјалне заштите на локалном, односно регионалном нивоу.

Фебруара 2006. године Министарство рада, запошљавања и социјалне политике донело је Посебни протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања у установама социјалне заштите, којим се прописују мере за спречавање и умањење ризика од злостављања и занемаривања и мере за заштиту и опоравак детета, када се злостављање већ догодило. Обука за примену Посебног протокола спроведена је до данас само делимично, у појединим установама социјалне заштите.

У оквиру Пројекта „Развој регионалних служби за хранитељство”, чији је носилац Републички завод за социјалну заштиту, предвиђена је у 2008. години едукација професионалаца, који ће бити запослени у тим службама, за подршку деци у хранитељским породицама. Посебан нагласак стављен је на развој специјализованог хранитељства, односно на јачање компетенција професионалаца и хранитеља у заштити деце са посебним потребама. Ове обуке треба да обезбеде превенцију и заштиту деце од неадекватног поступања, заштиту од насиља и свих видова злоупотребе деце у хранитељским породицама.

Фонд за социјалне иновације, као програм Министарства надлежног за социјалну политику, финансирао је, у периоду од 2004. до 2007. године, преко двадесет пројеката који се баве превенцијом и заштитом од насиља, у оквиру којих су у седам градова у Републици Србији основана склоништа за жене и децу жртве насиља.

У оквиру пројекта „Успостављање и примена система акредитације програма обуке за пружаоце социјалних услуга у Републици Србији”, Министарство рада и социјалне политике акредитовало је укупно 58 програма

обуке, од чега су три програма у области заштите деце од злостављања и занемаривања и петнаест програма који се баве насиљем у породици, различитим видовима превенције, програмима подршке породицама у ризику, третмана жртава насиља, ненасилне комуникације, група за самоподршку и примене метода саветовања.

СОС Дечја линија 0800 123456 (бесплатан позив са свих фиксних телефона и телефонских говорница у Републици Србији) започела је са радом октобра 2005. године као бесплатна, поверљива, двадесетчетворочасовна саветодавна услуга деци старијој од четири године и младима, као и одраслима забринутим за децу, доступна 365 дана у години. Оснивачи СОС Дечје линије су Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Министарство здравља, Министарство просвете и спорта, Народна канцеларија председника Републике Србије, Фондација принцезе Катарине Карађорђевић и Телеком Србија. На позиве одговарају посебно обучени телефонски саветници, који су по основној професији: психолози, педагози, социјални радници, специјални педагози, андрагози, правници и здравствени радници.

Служба за координацију заштите жртава трговине људима основана је марта 2004. године, као заједнички пројекат Министарства рада, запошљавања и социјалне политике и ОЕБС Мисије при Републици Србији. Служба ради при Заводу за васпитање деце и омладине у Београду. Од јуна 2005. године служба пружа услуге које се финансирају из буџета Републике Србије (Министарство рада, запошљавања и социјалне политике). Служба се бави заштитом жртава трговине људима, укључујући и децу, кроз идентификовање и упућивање жртава на адекватне програме помоћи. С обзиром да служба нема развијене програме за рад са децом жртвама, нити адекватно склониште за њихов прихват, свим малолетним жртвама трговине људима пружа се заштита кроз укључивање центара за социјални рад са територије целе Републике.

Министарство рада и социјалне политике координирало је и рад неколико радних група и било укључено у израду свих националних и међусекторских докумената који се баве заштитом деце уопште, а посебно заштитом деце од злостављања и занемаривања.

5. 3. 2. Здравствена заштита

Здравствена заштита деце је интегрални део здравствене заштите која се обезбеђује целокупном становништву. Организована је по нивоима са добро развијеном мрежом здравствених установа у државном сектору здравства, у којем велики број лекара специјалиста педијатрије и медицинских сестара педијатријског смера, као и бројни здравствени сарадници пружају широки спектар превентивних и куративних здравствених услуга. Ипак, пре деведесетих година дијагноза физичке и сексуалне злоупотребе детета постављала се изузетно ретко. По правилу су се користиле дијагнозе које се односе на последице злостављања и занемаривања, на пример, поремећај понашања детета, покушај самоубиства, депресивно реаговање и слично, а без означавања злостављања и занемаривања као узрока ових поремећаја.

Крајем деведесетих година, у сарадњи ресорног министарства, међународних организација (УНИЦЕФ, Фонд за отворено друштво, Save the Children и др.) и невладиног сектора започета је сензибилизација и јачање компетентности стручњака за препознавање и збрињавање злостављане и занемарене деце у систему здравствене заштите. Преко пет стотина педијатара, патронажних и педијатријских сестара учествовало је у тим едукацијама. У неколико великих здравствених установа у Републици Србији успостављени су посебни тимови или јединице за спречавање, рано откривање и интервенције у раду са злостављаном и занемареном децом и младима (Институт за ментално здравље, Клиника за неурологију и психијатрију за децу и омладину, Одсек за адолесцентну психијатрију Клиничко-болничког центра „др Драгиша Мишовић” Дедиње, Завод за здравствену заштиту студената, Институт за здравствену заштиту мајке и детета Србије „др Вукан Чупић”).

Институт за судску медицину Медицинског факултета у Београду формирао је амбуланту за дијагностику и документовање насиља над децом и женама како би им помогли у евентуалним судским процесима.

Министарство здравља је такође формирало посебну радну подгрупу за заштиту младих од злостављања и занемаривања у оквиру експертске групе за здравље младих, која је направила Предлог стратегије за здравље и развој младих у Републици Србији, а који је Влада усвојила 2006. године. У припреми је и посебан протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања у систему здравствене заштите којим ће се успоставити механизам превенције и заштите деце од злостављања у систему здравствене заштите, што ће се одразити и на побољшање квалитета и поузданост података о насиљу над децом.

5. 3. 3. Образовање и васпитање

Почетком деведесетих година у образовно-васпитним установама, у сарадњи са међународним организацијама, ресорним министарствима и невладиним сектором, покренути су различити превентивни програми са циљем побољшања квалитета комуникације, развијања толеранције на различитости, смањење насиља и конструктивно решавање конфликта. У Каталогу програма стручног усавршавања запослених у образовању за школску 2007/2008 годину, који је израдио Завод за унапређивање образовања и васпитања, налази се више од 20 акредитованих програма који су у функцији развијања ненасилне комуникације, толеранције на различитости и заштиту деце од занемаривања, злостављања и насиља.

Развијању толеранције и ненасилне комуникације у основним и средњим школама допринело је и увођење изборног предмета Грађанско васпитање. Поред тога, школама је омогућено да се кроз факултативне делове програма саме одреде за реализовање садржаја који су у складу са потребама деце и захтевима средине.

Програм Школа без насиља реализује УНИЦЕФ у сарадњи са Министарством просвете, Министарством здравља, Министарством унутрашњих послова, Министарством рада и социјалне политике, Заводом за унапређивање образовања и васпитања, Саветом за права детета (у 126 основних школа), и има за циљ спречавање и смањење насиља над и међу децом. Програм пружа конкретна

знања о томе како се проблем насиља може решити учењем техника понашања и процедура у превазилажењу конфликта. Програм доприноси стварању безбедне и ненасилне средине за одрастање деце, подстиче изградњу и неговање пријатељских односа, толеранције и здравих стилова живота.

У Министарству просвете такође је, као један од системских корака, уз подршку Британског савета, УНИЦЕФ-а и организације Грађанске иницијативе, припремљен и објављен Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама. У Посебном протоколу су представљене превентивне активности и дефинисане процедуре у заштити деце од насиља. Прецизирана је улога свих који су укључени у живот и рад образовно-васпитне установе. На основу Посебног протокола, у складу са специфичностима рада, установа је у обавези да у Годишњем програму рада дефинише Програм заштите деце, односно ученика од насиља и да формира Тим за заштиту деце, односно ученика од насиља. Посебни протокол је намењен директорима, наставницима, васпитачима, стручним сарадницима, ненаставном особљу, деци и ученицима, родитељима, представницима локалне заједнице, као и другим релевантним институцијама које су укључене у превенцију и решавање проблема насиља.

Министарство просвете, Завод за унапређивање образовања и васпитања, у сарадњи са Педагошким друштвом републике Србије и Факултетом за специјалну едукацију и рехабилитацију реализовало је програм Едукација школских тимова о превенцији преступничког понашања у образовно-васпитним установама за представнике школских тимова из шест стотина школа у Београду, Нишу, Крагујевцу, Краљеви и Новом Саду.

Више програма с циљем унапређивања безбедности деце реализује се у сарадњи Министарства просвете и Министарства унутрашњих послова (Школски полицајац, Акција појачане контроле саобраћаја селективног садржаја – Школа, Акција појачане контроле забране продаје и точења алкохолних пића малолетницима, Превентивна делатност код школске деце и омладине, Дрога је нула, живот је један).

Програм Школски полицајац уведен је 2002. године у једном броју школа на територији Републике Србије, за које је процењено да имају најизраженију безбедносну проблематику. Тренутно је на извршавању послова и задатака на унапређењу безбедности ангажовано 267 „школских полицајаца” у 494 школе, или 12,1% од њиховог укупног броја (260 основних и 234 средње школе).

5. 3. 4. Полиција

У Министарству унутрашњих послова извршење задатака обезбеђено је јединственом организацијом на територији Републике Србије. У седишту Министарства унутрашњих послова, у оквиру Управе криминалистичке полиције од 2006. године, први пут је уведена посебна организациона јединица – Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције у чијој надлежности је праћење и анализа стања и кретања малолетничког преступништва и кривичноправне заштите малолетних лица, пружање стручне помоћи у примени полицијских овлашћења према малолетницима, организација и унапређење функционисања рада прописивањем јединствених стандарда и процедура, као и

перманентно стручно усавршавање полицијских службеника, распоређених у 27 подручних јединица – полицијских управа, са 109 полицијских станица – јединица надлежних за територију једне општине.

Послове превенције и сузбијања малолетничке делинквенције и заштите деце од свих облика насиља по правилу обављају полицијски службеници посебно оспособљени за рад са малолетницима. (за сада њих 470, којима су додељени одговарајући сертификати у складу са чланом 165. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица), као и остали полицијски службеници на безбедносном сектору, у оквиру позорничке, патролне и других облика делатности.

У поступању према деци и малолетницима јасно су дефинисана ограничења у погледу примене средстава принуде. Према детету се не смеју употребити средства принуде, осим ако непосредно угрожава сопствени живот, живот полицијског службеника или другог лица. Према малолетнику се могу применити средства принуде, осим ватреног оружја, које се може употребити само у случају када је то једини начин за одбрану од непосредног напада или опасности. Полицијски службеник је дужан да о свакој употреби средстава принуде сачини извештај.

Такође, значајно је указати да је доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица укинута задржавање осумњичених малолетника до 48 часова, што је до тада било омогућено одредбама Законика о кривичном поступку.

У циљу професионалног, етичког и на закону заснованог поступања полиције према малолетним лицима, Министарство унутрашњих послова донело је два обавезујућа документа: Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима и Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања.

Имајући у виду чињеницу да су улога и задаци полицијских службеника у превенцији и сузбијању малолетничке делинквенције и насиља над децом посебно сложени, у сарадњи са УНИЦЕФ-ом организована је додатна обука полицајаца посебно оспособљених за рад са малолетницима, са циљем унапређења постојећих и стицања нових професионалних знања, ставова и вештина заснованих на савременим етичким и психолошким стандардима у раду са малолетницима. Као резултат ове серије тренинга, припремљен је и публикован приручник „Деца и полиција – Психолошки и етички аспекти успостављања односа поверења и сарадње између полиције и деце у контакту, односно сукобу са законом”.

Осим тога, значајно је истаћи учешће Министарства унутрашњих послова у изради и промоцији Националног Плана Акције за децу и Локалног плана акције за децу.

Од 2002. године, у оквиру развоја полиције у заједници, реализују се бројни превентивни програми намењени деци и младима.

5. 3. 5. Правосуђе

У кривичном поступку ради посебне заштите малолетних лица као оштећених, као и у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела, изричито је предвиђена посебна специјализација тужилаца и судија. О стицању посебних знања и стручном усавршавању судија и тужилаца који раде у области права детета, преступништва малолетника и кривичноправне заштите малолетних лица стара се Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање, у сарадњи са релевантним министарствима, надлежним за правосуђе, социјалну политику, унутрашње послове и Адвокатском комором Републике Србије. О обављеним проверама знања и стручном усавршавању Правосудни центар издаје одређене сертификате.

У случајевима када се суди пунолетним учиниоцима 27 таксативно набројаних кривичних дела инкриминисаних у Кривичном закону Републике Србије, почевши од од члана 114. Кривичног законика, односно у свим оним случајевима када то процени специјализовани јавни тужилац (тужилац који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица-у Републици Србији има 109 општинских и 30 окружних јавних тужилаштава), а оштећени је малолетно лице, примењују се посебне законске одредбе о његовој заштити. Поступак у првом степену у оваквим случајевима води се пред већем општинских (има их 138) и окружних судова (30 судова) којима председава судија који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица. Истрагу, такође, спроводи специјализовани истражни судија, а малолетно лице као оштећени мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног из реда специјализованих адвоката. Пошто у Републици Србији још увек нису установљени апелациони судови у другом степену, надлежност је на окружним, односно Врховном суду Србије, у коме поступају такође специјализоване судије.

Кривични поступак према малолетнику покреће се за сва кривична дела само по захтеву јавног тужиоца за малолетнике (тужиоца који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица). Поступак се у првом степену води пред судијом за малолетнике и већем за малолетнике окружног суда. У другом степену надлежно је такође специјализовано веће за малолетнике непосредно вишег суда. Тренутно, то је веће Врховног суда Србије из разлога непостојања апелационих судова.

У систему кривичних санкција према малолетницима примат имају васпитне мере. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица познаје једино казну малолетничког затвора, која се извршава у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву. Ова кривична санкција може се изузетно изрећи само старијим малолетницима. У погледу институционалних васпитних мера могуће је изрећи васпитну меру упућивања у васпитну установу, упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање и упућивања у васпитно-поправни дом.

У Републици Србији постоји само један васпитно-поправни дом, у Крушевцу, под јурисдикцијом Министарства правде. У Васпитно-поправном дому у Крушевцу на дан 27. децембра 2007. године, на извршењу васпитне мере од шест месеци до четири године, било је 147 малолетника, од којих 140 мушког и седам

женског пола. У Дому се тренутно налази 20штићеника за кривично дело убиство, 48 за кривично дело тешки случајеви разбојништва и разбојничке крађе, девет за силовање, 73 за кривично дело тешке крађе и остали, за друга кривична дела. У овим институцијама посебна пажња се посвећује поштовању права детета и чине се напори да се малолетници заштите од свих облика нехуманог поступања и тортуре.

Малолетници према којима се извршава заводска васпитна мера или казна малолетничког затвора подвргавају се најмање једанпут годишње систематском прегледу одговарајуће здравствене установе. Најмање два пута годишње саставља се извештај о психичком стању малолетника и доставља судији за малолетнике суда који је судио у првом степену и који врши надзор, односно има увид над извршењем кривичне санкције.

5. 3. 6. Невладин сектор

Домаће и међународне невладине организације играју важну улогу у различитим сегментима заштите деце од насиља и злостављања. Оне су имале, пионирску улогу у буђењу свести јавности за проблем насиља према женама и деци у Републици Србији.

Током деведесетих година бројне владине и невладине организације и научне институције-Институт за ментално здравље, Факултет политичких наука, Центар за права детета и друге, уз подршку УНИЦЕФ, Фонда за отворено друштво, Save the Children и других међународних организација започеле су да раде на сензибилизацији јавности, јачању компетентности стручњака и развоју мреже за сретчавање и заштиту деце од злоупотребе и занемаривања. Објављена су и прва искуства из истраживања и примене едукације и формирања мултидисциплинарних тимова за заштиту деце, а група аутора Центра за права детета написала је и први Приручник за рад на заштити деце у социјалним и сродним службама.

Прве СОС линије, као и саветовалишта и склоништа за жене и децу жртве насиља, такође су формиране у оквиру невладиног сектора. Почетком деведесетих година почиње са радом први СОС телефон у Београду, формирају се Аутономни женски центар, Инцест траума центар, Саветовалиште против насиља у породици, а затим се мрежа невладиних женских организација шири и у унутрашњости Републике Србије. Од јуна 2001. године функционише Мрежа поверења против насиља заснованог на родној припадности чији је оснивач и координатор Инцест траума центар. Мрежа поверења је интервентни тим практичара различитих профила из шеснаест владиних и невладиних институција и организација из Београда и других градова у Републици Србији (Краљево, Суботица, Крушевац) који пружају психолошку, правну, социјалну, здравствену и другу помоћ деци и одраслим жртвама насиља.

Захваљујући подршци међународних и невладиних организација пружена је могућност многим стручњацима у јавном сектору, сарадницима невладиних организација, али и представницима релевантних министарстава да се упознају са савременим моделима заштите деце у земљама у којима систем заштите од насиља постоји већ више деценија, као што су Холандија, Норвешка, Шведска, Велика Британија и САД и да на тај начин унапреде своја знања и вештине и избегну многе замке на путу развоја система за превенцију и заштиту од насиља.

Невладине организације, такође, иницирају и заступају доношење законских и системских промена и решења, норми и стандарда који се заснивају на правима детета и треба да обезбеде трајна и дугорочна решења у области спречавања насиља и злостављања и заштити деце од свих њихових облика.

Осамнаест организација, уз подршку Save the Children и УНИЦЕФ, покренуло је 2007. године кампању Увек милом – никад силом! За детињство без казне – за живот без насиља, за законску забрану телесног кажњавања деце, којој се придружило и око педесет организација из владиног и невладиног сектора.

Од одсудне је важности и препознавање комплементарности улога званичног система и невладиног сектора и смањивање јаза и одсуства подршке, што би значајно допринело повећању кохезије и бољој координацији ефикасног спречавања и заштите од насиља.

5. 3. 7. Мултисекторска мрежа и партнерство у заштити деце од насиља

Потреба за холистичким приступом у креирању политике и планирању заштите деце и за умрежавањем и усаглашавањем рада органа и служби надлежних за предузимање мера с циљем правовремене и ефикасне заштите деце и младих, утврђена је стратешким документима Владе, у првом реду Стратегијом за смањење сиромаштва, Националним Миленијумским циљевима развоја у Републици Србији (2007), Стратегијом развоја система социјалне заштите (2005), Националним планом акције за децу (2004), Општим протоколом за заштиту деце од злостављања и занемаривања (2005) и другим документима.

Мултисекторски приступ у раду на имплементацији права детета на заштиту од свих облика злостављања и занемаривања спроводи се у следећим областима:

- у примени Стратегије за смањење сиромаштва. Тим потпредседника Владе у сарадњи са невладиним сектором формирао је мрежу организација које ће на локалном нивоу промовисати и поспешивати спровођење Стратегије за смањење сиромаштва, посебно у делу који се односи на заштиту права детета;
- у примени Стратегије развоја система социјалне заштите. С циљем развоја интегралне социјалне заштите на локалном нивоу покренути су пилот програми у пет општина за заједничку акцију у области заштите од насиља, злостављања и малолетничке делинквенције, за бригу о деци без родитељског старања и децу у сукобу са законом;
- у реализацији Националног плана акције за децу. У 21 општини у Републици Србији израђени су Локални планови акција за децу, уз подршку УНИЦЕФ, Савета за права детета, релевантних министарстава и локалних самоуправа, с циљем приближавања стратешких циљева и приоритета локалним потребама. У тим општинама су формиран и обучени међуресорски тимови за заштиту деце и у буџету општине су планирана средства за њихове активности на годишњем нивоу;
- у стварању свеобухватне базе података (DevInfo) коју је установио Републички завод за статистику и где се два пута годишње ажурирају подаци, с циљем прикупљања и обједињавања релевантних података из свих сектора који се односе на заштиту права и интереса детета;
- кроз Фонд за социјалне иновације, основан 2003. године, с циљем подршке развоју услуга у области социјалне заштите у оквиру локалних заједница и

успостављања партнерства између државних и невладиних пружалаца услуга и локалних самоуправа. У периоду од 2004. до 2007. године, Фонд је подржао преко двадесет пројеката који се баве превенцијом и заштитом од насиља;

- у сарадњи полицијских службеника, представника социјалне заштите и Службе за координацију заштите жртава трговине људима, у складу са прописаном Инструкцијом о дежурству система социјалне заштите у сарадњи са полицијом (2007);
- у сарадњи полицијских службеника и представника образовно-васпитног система, здравствене, социјалне заштите и правосуђа у поступању полицијских службеника према малолетницима, сходно Упутству о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима (2006);
- у сарадњи невладиних и владиних организација у формирању локалних мрежа и склоништа за заштиту жртава насиља (Мрежа поверења против насиља заснованог на родној припадности, Склоништа за жене и децу жртве насиља и др.).

6. ПРИОРИТЕТНИ ПРОБЛЕМИ

На основу анализе постојеће ситуације издвојени су следећи проблеми, односно приоритети у превенцији и заштити деце од насиља:

- низак ниво свести међу становништвом о присутности насиља, толеранција на различите облике насиља и недовољна, односно недостајућа едукација јавности како да се суоче са насиљем над децом;
- недостатак свеобухватних стратегија и системских механизма превенције и реаговања на проблем насиља над децом;
- недовољно развијено законодавство у овој области, као и механизми за њихово спровођење и мониторинг потреба за ратификацијом релевантних инструмената за заштиту људских права и развијањем водича за права деце у различитим областима;
- недовољно развијена мултисекторска мрежа за заштиту деце од насиља;
- неразвијен информациони систем за прикупљање података о насиљу над децом, недостатак протокола за документовање насиља и неразвијена процедура извештавања;
- недовољно истраживања о учесталости насиља над децом и процене ризика рањивости деце на насиље и злостављање.

7. ЦИЉЕВИ СТРАТЕГИЈЕ

На основу података из описа и анализе стања о насиљу над децом у Републици Србији, издвојених приоритетних проблема и чврстог опредељења за поштовање права сваког детета да буде заштићено од свих облика насиља, истакнута су два општа стратешка циља:

1. Развој безбедног окружења у коме ће бити остварено право сваког детета да буде заштићено од свих облика насиља,
2. Успостављање националног система превенције и заштите деце од свих облика злостављања, занемаривања и искоришћавања.

Општи стратешки циљеви разрађени су кроз специфичне циљеве и мере које воде остварењу тих општих циљева.

Општи циљ 1

Развој безбедног окружења у коме ће бити остварено право сваког детета да буде заштићено од свих облика насиља

Специфични циљ

1.1. Подизање нивоа свести грађана, а посебно деце, уз њихово активно учешће, о проблему насиља и формирање ставова о неприхватљивости свих видова насиља и у свим окружењима

Мере и активности

1.1.1. Испитивање јавног мњења и спровођење истраживања ставова и праксе везане за насиље над децом ради утврђивања полазне основе за развој програма циљаних ка промени ставова и понашања.

1.1.2. Организовање јавних кампања, уз учешће деце, с циљем промене културних и друштвених норми, стереотипа, предрасуда и традиционалних обичаја којима се подстиче и одржава насиље.

1.1.3. Информисање путем електронских и штампаних медија, трибина и публикација о размерама и последицама насиља и значају борбе против насиља над децом.

1.1.4. Успостављање веб странице са релевантним информацијама о препознавању и пријављивању злостављања и занемаривања деце и помоћи која је доступна у друштву.

1.1.5. Доношење и доследна примена Кодекса о извештавању о насиљу над децом у штампаним и електронским медијима.

1.1.6. Ангажовање истакнутих јавних личности у активностима борбе против насиља над децом.

1.1.7. Промовисање примера добре праксе у борби против насиља над децом.

Специфични циљ

1.2. Развијање толеранције разумевањем и прихватањем различитости и неговање ненасилних видова комуникације

Мере и активности

1.2.1. Развијање и спровођење програма и пројеката на тему толеранције, прихватања различитости и комуникацијских вештина у свим релевантним системима (здравствена и социјална заштита, образовање, полиција, правосуђе).

1.2.2. Израда и спровођење специјализованих програма за промоцију ненасиља на националном и локалном нивоу.

1.2.3. Увођење садржаја о толеранцији и ненасилној комуникацији у образовно-васпитне програме.

Специфични циљ

1.3. Оснаживање и подршка породици (биолошкој, хранитељској, усвојитељској) у превенцији и заштити деце од насиља

Мере и активности

1.3.1. Унапређивање квалитета пренаталне и перинаталне здравствене заштите мајке као припрема за родитељство.

1.3.2. Обука мајки и очева за одговорно родитељство и за унапређивање функционисања породице.

1.3.3. Развијање нових и унапређење квалитета постојећих услуга за подршку родитељима у старању о својој деци (целодневни вртићи, петодневни боравак деце у вртићима, волонтерско чување деце, телефонска и друга саветовалишта) у локалној заједници.

1.3.4. Оснаживање служби за поливалетну патронажу у идентификовању и пружању подршке породицама са ризиком за насиље над децом.

1.3.5. Оснаживање служби социјалне заштите у идентификовању и пружању подршке породицама и деци са ризиком за насиље над децом.

1.3.6. Развој програма за превенцију и управљање стресом намењених родитељима и особама које раде са децом.

Специфични циљ

1.4. Подршка развоју програма за превенцију насиља над децом

Мере и активности

1.4.1. Унапређење урбане инфраструктуре, како физичке тако и социјално-економске, с циљем превенције свих облика насиља над децом.

1.4.2. Увођење садржаја о превенцији насиља над децом у наставне планове и програме основних и средњих школа.

1.4.3. Подршка развоју и ширењу програма Школа без насиља и других програма који успостављају систем превенције и интервенције у случајевима насиља у школском окружењу.

1.4.4. Израда и спровођење програма за спречавање и заштиту од насиља деце у установама социјалне заштите, ђачким домовима и интернатима.

1.4.5. Подршка развоју и примени програма за спречавање и заштиту од насиља деце у установама и заводима за извршење кривичних санкција према малолетницима.

1.4.6. Подршка развоју и примени програма за спречавање и заштиту од насиља деце на дуготрајном болничком лечењу.

1.4.7. Подршка развоју и примени програма за спречавање и заштиту од насиља деце са сметњама у развоју и психичким поремећајима.

1.4.8. Подршка развоју и примени програма невладиних организација за спречавање и заштиту деце од насиља.

Специфични циљ

1.5. Подстицање и подршка учешћу деце у развоју и спровођењу програма за превенцију и заштиту од насиља

Мере и активности

1.5.1. Организовање обуке о правима деце, за децу и са децом, као и обука за оснаживање деце за препознавање и пријављивање насиља над собом и својим вршњацима.

1.5.2. Подстицање и подржавање иницијатива и активности деце у организовању културних, спортских, забавних и других активности и манифестација којима се промовише толеранција, узајамно уважавање, сарадња, одговорност и комуникацијске вештине.

1.5.3. Укључивање деце у организовање кампања, трибина, округлих столова, изложби и других едукативних догађаја на тему борбе против насиља, промоције толеранције, конструктивног решавања сукоба и слично.

1.5.4. Обука и укључивање деце у креирање и спровођење програма за превенцију и заштиту од насиља у образовно-васпитним установама и локалној заједници, с посебним акцентом на вршњачко насиље.

1.5.5. Јачање улоге ученичких парламената у превенцији и заштити деце од насиља.

1.5.6. Подршка развоју и функционисању вршњачких тимова у образовно-васпитним, здравственим и установама социјалне заштите, као и у не-владиним организацијама за превенцију и заштиту деце од насиља.

1.5.7. Подршка програмима вршњачке медијације у образовно васпитним, васпитно поправним и установама социјалне заштите.

Општи циљ 2

Успостављање националног система превенције и заштите деце од свих облика злостављања, занемаривања и искоришћавања

Специфични циљ

2.1. Посвећеност, спремност и одговорност доносилаца одлука на националном нивоу у утврђивању и спровођењу политике превенције и заштите деце од насиља

Мере и активности

2.1.1. Јачање улоге Савета за права детета Владе у превенцији и заштити деце од насиља.

2.1.2. Подршка успостављању и раду Заштитника права детета.

2.1.3. Јачање улоге Савета за равноправност полова и Савета за особе са инвалидитетом Владе у превенцији и заштити деце од насиља.

2.1.4. Развијање сарадње са релевантним међународним и невладиним организацијама у циљу превенције и заштите деце од насиља.

Специфични циљ:

2.2. Стварање обухватног законодавног оквира за заштиту деце од злостављања, занемаривања и искоришћавања

Мере и активности

2.2.1. Прихватање релевантних међународних докумената у области заштите деце од злостављања, занемаривања и искоришћавања.

2.2.2. Усклађивање релевантног националног законодавства са преузетим међународним обавезама доношењем нових закона, односно изменама и допунама већ постојеће законске регулативе и залагање за њено доследно спровођење.

2.2.3. Усвајање изричите законске забране физичког кажњавања деце у свим окружењима.

2.2.4. Доношење и усклађивање постојећих подзаконских аката и процедура у циљу стварања јединственог система заштите деце од злостављања, занемаривања и искоришћавања.

2.2.5. Обезбеђивање система за праћење и вредновање примене прописаних процедура.

Специфични циљ

2.3. Развијање делотворних мултисекторских и мултитидциплинарних мрежа за спречавање и заштиту деце од злостављања, занемаривања и искоришћавања

Мере и активности

2.3.1. Успостављање сарадње међу релевантним секторима (здравствена и социјална заштита, образовање, полиција, правосуђе, невладин сектор) у спровођењу процедура и поступака предвиђених Општим и посебним протоколима за заштиту деце од насиља.

2.3.2. Јачање координативне улоге центра за социјални рад у превенцији и заштити деце од насиља.

2.3.3. Јачање способности свих сектора за препознавање насиља и насилних ситуација и спровођење неодложних интервенција.

2.3.4. Јачање улоге развојних саветовалишта, саветовалишта за младе и саветовалишта за брак и породицу за превенцију и заштиту деце од насиља.

2.3.5. Подршка локалним плановима акција у планирању и спровођењу превенције и заштите деце од насиља у локалним заједницама.

2.3.6. Финансијска и институционална подршка невладином сектору у развоју услуга, програма и пројеката за заштиту деце од насиља.

2.3.7. Јачање партнерства владиног и невладиног сектора у планирању и спровођењу програма за заштиту деце од насиља.

Специфични циљ

2.4. Развој служби и услуга за рад са жртвама и учиниоцима насиља

Мере и активности

2.4.1. Развијање саветовалишта у владином и невладином сектору за рад са жртвама насиља.

2.4.2. Развијање служби СОС телефона за децу жртве насиља.

2.4.3. Јачање служби и услуга за интензиван рад са породицама у кризи.

2.4.4. Развој служби на локалном нивоу за повремени и привремени хитан прихват деце жртава породичног насиља и жртава трговине људима.

2.4.5. Развијање група подршке и самоподршке за жртве насиља у владином и невладином сектору.

2.4.6. Развијање терапијских програма за жртве насиља.

2.4.7. Развијање терапијских програма за учиниоце насиља над децом, укључујући малолетна лица.

2.4.8. Развијање службе за праћење и надзор учинилаца кривичних дела насиља над децом (служба пробације) којима је изречена условна осуда, односно условни отпуст (како за пунолетне, тако и за малолетне учиниоце кривичних дела са елементима насиља).

2.4.9. Развијање и примена програма постпеналне помоћи за малолетне извршиоце кривичних дела.

2.4.10. Развијање и примена процедура за спречавање секундарне виктимизације у раду са жртвама насиља.

Специфични циљ

2.5. Стицање нових знања и вештина свих који раде са децом и за децу на спречавању и заштити деце од насиља

Мере и активности

2.5.1. Развијање знања и вештина стручњака за превенцију и заштиту деце од насиља у свим релевантним секторима (здравствена и социјална заштита, образовање, полиција, правосуђе, невладине организације), кроз последипломске студије и континуирано стручно усавршавање.

2.5.2. Реализација програма обуке за примену Општег протокола и посебних прототокла за запослене у систему социјалне заштите, као и другим релевантним секторима (образовање, здравствена заштита, полиција, правосуђе, невладин сектор).

2.5.3. Организовање обука за ненасилну комуникацију и конструктивно решавање конфликта за запослене у свим релевантним секторима.

2.5.4. Унапређивање компетенција стручњака и развијање програма за рад са учиниоцима насиља.

2.5.5. Увођење модула о превенцији и заштити деце од насиља у програме факултета на којима се школују стручњаци који раде са децом и породицом.

Специфични циљ

2.6. Унапређивање система за прикупљање и анализу података и извештавање о злостављању, занемаривању и искоришћавању деце

Мере и активности

2.6.1. Развијање јединственог, родно сензитивног и усаглашеног система евидентирања и праћења случајева насиља у свим релевантним секторима (здравствена и социјална заштита, образовање, полиција, правосуђе, невладине организације).

2.6.2. Побољшање квалитета података о врстама и исходима насиља над децом у свим релевантним секторима.

2.6.3. Прикупљање и публиковање показатеља о последицама насиља над децом и младима.

2.6.4. Израда и стандардизовање индикатора и установљавање националног система за прикупљање и анализу података о насиљу над децом.

Специфични циљ

2.7. Подршка истраживањима о ставовима о насиљу над децом, о узроцима, последицама, трошковима, превенцији и заштити од насиља над децом

Мере и активности

2.7.1. Установљавање приоритета у истраживању насиља над децом, на националном и локалном ниову, у циљу утврђивања полазне основе за развој програма за превенцију и заштиту деце од насиља.

2.7.2. Праћење врста и учесталости насиља над децом путем истраживања.

2.7.3. Испитивање повезаности социјалних, економских и културних утицаја на појаву и последице насиља над децом.

2.7.4. Проучавање фактора ризика и заштите деце од насиља.

2.7.5. Промовисање евалуационих истраживања са прикупљањем и систематизовањем знања о ефектима реализованих превентивних програма и активностима на заштити деце од насиља.

2.7.6. Промовисање родно сензитивних истраживања о насиљу над децом.

8. ПРАЋЕЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ЦИЉЕВА СТРАТЕГИЈЕ

За праћење достигнућа у реализацији постављених општих циљева Стратегије, препоручује се да се прате на националном нивоу, у годишњим интервалима, најмање следећи показатељи, односно подаци о деци која су под ризиком или жртве злостављања, занемаривања и експлоатације (разврстани према узрасту, полу, мањинској и етничкој припадности, као и према томе да ли су из домицилне или расељеничке популације, из урбаних или руралних средина, итд.):

- број забележених случајева насиља над децом, према врстама насиља;
- број деце евидентиране као жртве насиља (од укупног броја забележених случајева, изражено у процентима) према месту где се насиље догађа (кућа, у школа или остала места) и према учиниоцима насиља (одрасли, вршњаци);
- број забележених случајева злостављања и занемаривања деце (од укупног броја забележених случајева, изражено у процентима) који су резултирали судским одлукама или неким мерама;
- број деце жртава злостављања и занемаривања (од укупног броја забележених случајева, изражено у процентима) која су добила помоћ, односно саветовање у току опоравка;
- број деце жртава сексуалне експлоатације, проституције, порнографије и трговине људима;
- број деце жртава сексуалне експлоатације (од укупног броја забележених случајева, изражено у процентима) која су у процесу опоравка добила помоћ и саветовање;
- број деце која су искоришћена као дечја радна снага;
- број деце која су препуштена улици – „деца улице”;
- број пријављених кривичних дела извршених од стране особа млађих од 18 година;
- број особа млађих од 18 година које су пријављене због извршења кривичних дела;
- број изречених мера надзора над вршењем родитељског права;
- број родитеља делимично и потпуно лишених родитељског права;
- број спроведених поступака за породичноправну заштиту деце од насиља у породици;
- број процесуираних кривичних дела извршених против деце;
- број злостављане и занемарене деце којој је постављен колизијски старатељ, односно привремени заступник.

Треба, такође, обезбедити и пратити на годишњем нивоу податке о функционисању механизма за превенцију и заштиту деце од насиља који су предвиђени Стратегијом.

Значајан показатељ којег треба пратити на годишњем нивоу јесу и финансијска средства која се издвајају за заштиту деце из буџета, како на националном тако и на локалним нивоима.

Неопходно је спроводити периодичну евалуацију постигнутих резултата у реализацији циљева Стратегије, у трогодишњим интервалима, и на основу тога вршити даље усклађивање мера и активности са постављеним циљевима Стратегије. Финална евалуација ће се вршити на крају периода који је предвиђен за спровођење Стратегије (2015. година).

9. ОДГОВОРНЕ УСТАНОВЕ

Одговорност државе за примену Стратегије и предузимање свих потребних мера произлази из обавеза преузетих ратификовањем Конвенције о правима детета Уједињених нација и других међународних и домаћих докумената.

С обзиром на то да се превенција и заштита деце од насиља може успешно спроводити само у партнерству свих сектора друштва-државних институција, међународних и домаћих невладиних удружења, органа локалне самоуправе, научних институција, јавних гласила и средстава јавног информисања, неопходно је да се у процес спровођења Стратегије укључе и подрже га сви релевантни сектори. Координативну функцију у том процесу треба да има Савет за права детета Владе.

10. ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА И ТРОШКОВИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ СТРАТЕГИЈЕ

Средства за реализацију мера и активности предвиђених Стратегијом обезбедиће се из буџета Републике Србије. Такође ће се стимулирати издвајање средстава из буџета јединица локалне самоуправе, од донатора и међународних партнера, укључујући и приватни сектор. За координативну функцију Савета за права детета Владе средства ће се обезбедити из буџета Републике Србије.

11. ПРИМЕНА И ПРАЋЕЊЕ

11.1. Акциони план

Даље активности на разради документа Стратегије укључиће израду Акционог плана и дефинисање конкретних мера, активности, носилаца активности, рокова за реализацију активности и потребних средстава. Спровођењем Акционог плана реализоваће се циљеви постављени овим документом.

Средства за реализацију Стратегије биће предвиђена Акционим планом у складу са средствима обезбеђеним у буџету Републике Србије. Акциони план за период 2009-2015. године Влада ће утврдити до 30. јуна 2009. године.

12. ЗАВРШНИ ДЕО

Ова стратегија садржи: Прилог 1 – Међународни уговори који садрже релевантне међународне норме и стандарде; Прилог 2 – Домаћи и међународни релевантни стратешки документи; Прилог 3 – Истраживања о злостављању и занемаривању деце у Србији, који су одштампани уз ову стратегију и чине њен саставни део.

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 Број: 560-5713/2008
У Београду, 25. децембра 2008. године

В Л А Д А

**ПРВИ ПОТПРЕДСЕДНИК ВЛАДЕ -
ЗАМЕНИК ПРЕДСЕДНИКА ВЛАДЕ**

Ивица Дачић

Преглед Међународних уговора који садрже релевантне међународне норме и стандарде

Стратегија прихвата следеће међународне норме и стандарде:

- Конвенција о правима детета („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 15/90) и („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, бр. 4/96 и 2/97);
- Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, број 22/02);
- Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, број 22/02);
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 7/71);
- Факултативни протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, број 4/01);
- Други факултативни протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима који има за циљ укидање смртне казне („Службени лист СРЈ- Међународни уговори”, број 4/01);
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 7/71);
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 6/67);
- Конвенција против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 9/91);
- Опциони протокол уз Конвенцију против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, бр. 16/05 и 2/06);
- Опциони протокол уз Конвенцију против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 16/05);
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена („Службени лист СФРЈ-Међународни уговори”, број 11/81);
- Опциони протокол уз Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена („Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 66/02);
- Конвенција против транснационалног организованог криминала („Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 6/01);

- Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и децом („Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 6/01);
- Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом („Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 6/01);
- Протокол против незаконите производње и промета ватреним оружјем, његовим деловима, склоповима и муницијом уз Конвенцију против транснационалног организованог криминала („Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 11/05);
- Конвенција о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 7/91);
- Конвенција МОР број 182 о најгорим облицима дечјег рада и Препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 8/03);
- Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 2/00);
- Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 8/01);
- Римски статут Међународног кривичног суда („Службени лист СЦГ–Међународни уговори”, број 5/01);
- Конвенција Уједињених нација против корупције („Службени лист СЦГ–Међународни уговори”, број 12/05);
- Оквирна конвенција Светске здравствене организације о контроли дувана, са прилозима („Службени лист СЦГ – Међународни уговори”, број 16/05).

Остала регулатива Савета Европе за заштиту деце од насиља, међу којима издајамо следеће конвенције, протоколе и повеље:

- Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и њени протоколи 11, 4, 6, 7, 12, 13. („Службени лист СЦГ – Међународни уговори”, број 9/03);
- Протокол број 14 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода (ETS No 194) („Службени лист СЦГ – Међународни уговори”, број 5/05);
- Европска социјална повеља (1961) и Европска ревидирана социјална повеља (ревидирана Европска социјална повеља 1996, почела да се примењује 1999. године – потписана 22. марта 2005. године, није ратификована);
- Европска конвенција о обештећењу жртава кривичних дела насиља (усвојена 1983. године, у примени од 1988. године – Република Србија је није потписала);
- Европска конвенција за превенцију тортуре и нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања број 126 (усвојена 1987, у Републици Србији се примењује од 1. јула 2004. године);

- Конвенција о компјутерском криминалитету бр. 185 (усвојена 2001, почела са применом 1. јула 2004. године – потписана 7. априла 2005. године, ратификована);
- Европска конвенција о остваривању права детета (усвојена 1996, у примени од 2000. године – Република Србија је није потписала);
- Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања (усвојена од стране Комитета министара Савета Европе, 12. јуна 2007. на 1002. заседању заменика министара – потписана 25. октобра 2007. године, није ратификована);

као и остале препоруке и резолуције Комитета министара Савета Европе и Скупштине Савета Европе.

Прилог 2

Домаћи и међународни релевантни стратешки документи

- WHO. Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March 1999. Geneva, WHO Geneva, (document WHO/HSC/PVI/99.1);¹
- Стратегија за смањење сиромаштва. Влада Републике Србије: 2003;
- Национални план акције за децу. Савет за права детета Владе Републике Србије: фебруар 2004. године;
- Студија Генералног секретара УН о насиљу над децом. Превод на српски, УНИЦЕФ, Канцеларија Београд: 2005;
- Акциони планови за образовање, здравље, становање и запошљавање Рома у оквиру Стратегије за интеграцију и давање нових овлашћења Ромима. Закључак Владе Републике Србије, 28. јануара 2005. године;²
- Полазни оквир Националне стратегије против насиља: 2005;
- Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања – закључак Владе- 05 број: 011-5196/2005 од 25. августа 2005. године;
- Преглед реализације Миленијумских циљева развоја у Србији. Влада Републике Србије, 2005. године;
- Стратегија развоја система социјалне заштите („Службени гласник РС”, број 108/05);
- Стратегија развоја званичне статистике у Републици Србији, („Службени гласник РС”, број 111/2006);
- Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији, („Службени гласник РС”, број 111/2006);
- Стратегија за развој и здравље младих у Републици Србији, („Службени гласник РС”, број 104/2006);
- Национална стратегија реформе правосуђа: 2006;
- WHO/ISPCAN. Preventing Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. WHO Press; Geneva: 2006;³
- Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, („Службени гласник РС”, број 1/2007);
- Стратегија развоја заштите менталног здравља („Службени гласник РС”, број 8/2007);

---

¹ Светска здравствена организација. Консултативни извештај о превенцији злостављања над децом, 29-31 март 1999. године, Женева, Светска здравствена организација Женева (документ WHO/HSC/PVI/99.1)

² Нацрт стратегије за интеграцију и давање нових овлашћења Ромима израђен 2002. године, Влада још није усвојила, али ју је усвојио Национални савет ромске националне мањине. На основу ове стратегије израђени су Акциони планови за област образовања, запошљавања, становања и здравља које је прихватила Влада Републике Србије на седници одржаној 28. јануара 2005. године.

³ Светска здравствена организација/Интернационално удружење за превенцију злостављања и занемаривања деце. Превенција злостављања деце: Водич за предузимање акција и усмеравање евиденције. WHO Press; Geneva: 2006.

- Национална стратегија за младе, усвојена на седници Владе 9. маја 2008. године.

Прилог 3

Преглед истраживања о злостављању и занемаривању деце у Републици Србији

- Бањанин-Ђуричић Н. Ударац по души. Социолошка студија злостављања деце у породици. Београд; Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Југословенски центар за права детета: 1998;
- Вујовић Р, и сар. Дечји рад у Србији: анализа законодавства, праксе и појавних облика дечјег рада. Београд; Центар за права детета: 2006;
- Ишпановић Радојковић В, Игњатовић Т, Вујовић Р, Стевановић И, Срна Ј, Жегарац Н. Приручник за примену Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд; Центар за права детета: 2006;
- Кораћ Н, Врањешевић Ј. Невидљиво дете, Слика детета у медијима. Београд; Југословенски центар за права детета: 2001;
- Милосављевић М. (ур.). Насиље над децом. Београд; Факултет политичких наука, Чигоја штампа: 1998;
- Милосављевић М. (ур.). Злостављање и занемаривање деце. Београд; Социјално-хуманитарно друштво „Сачувајмо децу”, 2004;
- Мршевић З. Инцест између мита и стварности. Београд; Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Марго арт: 1997;
- Николић-Ристановић В. Породично насиље у Србији. Београд; Виктимолошко друштво Србије, Прометеј: 2002;
- Обретковић М, Пејаковић Љ. (ур.). Заштита детета од злостављања: приручник за центре за социјални рад и друге службе у локалној заједници. Београд; Југословенски центар за права детета: 2001;
- Плут Д, Попадић Д. У лавиринту насиља: истраживање насиља у установама за децу без родитељског старања у Србији. Београд; Институт за психологију и Save the Children UK, канцеларија у Београду: 2007;
- Срна Ј. (ур.). Од групе до тима: Мултидисциплинарно усавршавање стручњака у систему заштите деце од злостављања и занемаривања. Београд; Центар за брак и породицу;
- Statistical Office of the Republic of Serbia & Strategic Marketing Research Agency. Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2005, Final Report. Belgrade: 2006;⁴
- Жегарац Н. Деца која чекају: Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања. Београд: Save the Children UK, програм за Србију, Центар за права детета: 2004;

⁴ Републички завод за статистику&Истраживачка агенција Стратеџик маркетинг. Истраживање вишеструких показатеља стања и положаја деце и жена у Републици Србији - MICS3, 2005, Финални извештај. Београд: 2006.

- Жегарац Н, Бауцал А, Гвозден У. Ничија деца. Трговина децом у Србији и Црној Гори. Београд; Save the Children UK, Београдска канцеларија: 2005;
- Жегарац Н. Деца говоре: ризик од трговине људима и резилијентност деце у Југоисточној Европи, извештај за Србију. Београд: Save the Children UK, програм за Србију: 2007;
- УНИЦЕФ. Извештај о дечјој заштити у Србији, јун 2007. Канцеларија у Београду: 2007;
- УНИЦЕФ. Стање деце у 2006: Сиромаштво и социјална искљученост деце, Канцеларија у Београду: 2006;
- УНИЦЕФ. Представе и размишљања деце о злостављању, квалитативно истраживање у седам општина са децом и младима од 10-19 година, Београд: 2005.